

899.962.1-32

თხზულებანი

ილია

1899

ფ.

ჯ. 18. 1

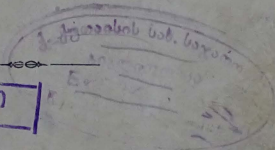
270/

402

გუგუაძისა

II

VI 3 65 6 3 8 0

ტფილისი

სტამბა წიგნ. გამოცემა ქართველთა აზნაგობისა

1892

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 5 Марта 1892 года.

Типографія Грузинскаго Издательскаго Товарищества,
Лорисъ-Меликовская улица, домъ Мдивани № 28.

მეზაერის წერილები

II

ილის ექესი საათი შესრულდა თუ არა, იმ სასტუმროს კარების წინ, რომელშიაც მე წინა-ლამეს ჩამოვხტი, რუსის პირ-დაუბანელმა ლე თავე-დაუეარცხნელმა „იამშიკმა“ ფოშტის პოვოსკა მოაყენა. ეს იყო ვლადიკავკასში. საკვირველია! რუსის მხატვრების სურათებზედ რა ლამაზად არის ხოლმე გამოყვანილი ამ სქელ-კისერა „იამშიკის“ ბრიყვი სახე, იმისი მიდუნ-მოდუნებული ზლაზენა და უაღამიანო და პირუტყეული მიხერა-მოხერა. რამოდენადაც სურათია კარგი, ორი იმოდენად ნამდვილი საძაგელია. მაგრამ ამბობენ: И дымъ отечества намъ сладокъ и пріятенъ. კვამლის სიტკბოებისა კი რა მოგახსენოთ და სიამოვნებისას კი ამას გეტყვი, რომ კვამლი ფრიად სასიამოვნოა, ნამეტნაედ მაშინ, როცა თვალებიდამ ცრემლებს გვაყრევენებს ხოლმე.

როცა ავიბარგე, ესე იგი, ჩემი ერთად-ერთი ბოხჩის ოდენა ცალ-თვალა ტყავის ხურჯინი ჩაეგდე პოვოსკაში, მიეუბრუნდი ჩემს ახლად გაცნობილს ფრანსიელს გამოსასალმებლად.

— ეს ეტლი ვისი მოტონილია? მკითხა მან და მიმი-
შეირა ხელი ფაშტის პოეოსკაზედ, რომელზედაც
ჯერ არ გამოფხიზლებული „იამშიკი“ უგემურად
სთელემდა.

— რუსისა, ეუპასუხე მე.

— მგონი, არა ხალხი მაგაში არ შეეცილოს.
მებრალეებით მე თქვენ, რომ იძულებულ ხართ მა-
გას გაალაყებინოთ თქვენი ტენი და გაადღებინოთ
თქვენი გულ-მუცელი.

— რა ექნათ? თუ მთელი რუსეთი მაგიტ დადის,
მე რალა დამიშავდება?

— იმიტომაც შორს არ არის წასული!... ღმერთ-
მა შშიდობის მგზავრობა მოგცეთ. მე კი, სწორედ
გიტხრათ, თავს ვერ გამოვიმეტებდი, რომ მაგაში
ჩაემჯდარიყავ. შშიდობით. თუ შეეხედეთ ერთმანეთს
კიდევ როდისმე, გთხოვთ მიცნობდეთ.

ამ სიტყვაზედ მომაწოდა ხელი გამოსასალმებ-
ლად და ისე მჭიდროდ მომიჭირა ხელი, როგორც
მარტო ევროპიელმა იცის ხოლმე.

პოეოსკაში ჩაეჯექ.

„იამშიკმა“ ერთი შემომიბღვირა, მერე აკრიბა
სადავეები, „მწუო, მწუო“, დაუწრუწუნა მჭლე ცხე-
ნებს და მოუღერა შოლტი. მჭლე ცხენებმა ყურიც
არ შეიბერტყეს. Ну, аи-о-орту, трораи што ии! დაუ-
ყვირა ცხენებს, აიქნევა სადავენი და ფეხებით ტყ-
პუნი დაიწყო. შენც არ მომიკვდე, ცხენებმა ფეხი არ
შესძრეს. ამ ყოფას ის ჩემი ნაცნობი ფრანსიელი

ფანჯრიდამ უყურებდა და სიცილითა სკდებოდა. რა უხაროდა იმ სულელს?

— მთელი რუსეთი მაგით დადის განა? ხა, ხა, ხა, ხითხითებდა იგი: მაგითი დადის? ვილა დაეწევა!

თუმცა მე სამხიარულო არა მჭირდა-რა, მაგრამ მეც გამეცინა. იამშიიკმა თავისი ძროხის თვალები ჩემკენ მწყრალად მოაბრუნა და პირუტყეულად ბღვე-რა ღამიწყო. მერე ისევე ცხენებისაკენ მიიგრიხა სქელი კისერი და ორიოდე შოლტი გადუჭირა. ცხენებმა, შეიტყეს რა რომ მეტი გზა არ არის, ყოველს დაკერაზედ ტყუპ-ტყუპი ტლინკები ჰყარეს, დაიძრნენ როგორც იყო ადგილიდამ და ძუნძულით გასწიეს. დანქლრეულმა ზარმა დაიწყო თავისი უგემური ქლარა-ქლური, პოვოსკამ ქვებზედ ხტომა და მე ლაყლაყი ხან აქედ და ხან იქით.

II

მ ყოფით განეშორდი ელადიკაევასს და პირი ჩემის ქვეყნისაკენ ექენი. თერგის ხიდი ისე გამოვიარე, რომ, არამც თუ წყალი დამელიოს, თვალიც არ ამიხილებია. მეშინოდა, რომ თერგ-და-ლეულობა არ დამწამონ-მეთქი. თერგ-დალეულები ჩვენს ქართველს კაცს როგორღაც არ ეჭაშნიკება და არ მოსწონს. ამაზედ ფრიად საფუძელიანი საბუთი

აქეთ: პირველი, იმიტომ არ მოსწონთ, რომ თერგ-დალეულები მართლა და თერგ-დალეულები არიან, მეორე, იმიტომ.... იმიტომ, რომ მეორედაც თერგ-დალეულები არიან, მესამე იმიტომ.... იმიტომ.... იმიტომ, რომ მესამედაც თერგ-დალეულები არიან. მოდი და ამისთანა ჭკვიანური საბუთი საბუთით და-ურღვიე ჩვენს დარღვეულს ქართველობას.

ეგ დასალუპავი თერგი! რა ორპირი ყოფილა! დახე, როგორ მომკვდარა. რაკი ზურგი ჩვენკენ უქნია და პირი რუსეთისაკენ, რაკი გაუმინდერებია და გა-უვაქნია, როგორღაც ის დევ-გმირული ხმა ჩასწყვე-ტია. ჩვენი დამთხვეული თერგი ვლადიკავკასთან ის არის, რომელზედაც ჩვენს პოეტს უთქვამს:

„თერგი ჰრბის, თერგი ჰღრიალებს,
კლდენი ბანს ეუბნებიან“...

იქ ისე დამღვრებულა, ისე მიმკვდარა, თითქო-ან როზგ ქვეშ არის გატარებულიო, ან დიდი ჩინი მიუღიაო. მაგრამ იქნება თერგი იქ ვერე იმიტომ მიჩუმებულა, რომ მობანე კლდენი გვერდთ არ ახ-ლავს, ის კლდენი, რომლის:

..კლდოვანთა გულთა ღრუბელნი
შავადა ზედ დასწოლიან
და მრისხანებით ქვეყანას
წარღენითა ემუქრებიან“.

მაგრამ მაინც და მაინც, ვაი შენ, ჩემო თერგო!
შენ, ჩემო ძმობილო, ზოგიერთ კაცსავეთ, საცა მი-

სულხარ, იქაური ქუდიც დაგიხურავს. ცოდვა არ არის, შენი ქვე-ქუხილი, შენი ზარიანი ხმაურობა, შენი შფოთვა და ფოთვა, შენი გაუთავებელი ბრძოლა ქვა-კლდე-ღრესთან, თითქო შენი განაერი წადილი შენს ვიწრო საწოლში ვერ მოთავსებულაო. ბევრი რამ საგულისყურია შენში. ჩვენო დაუმონაო თერგო, შენს ძღვევა-მოსილს და შეუპოვარს დენაშია. აქ კი მიმრჩეალხარ დამარცხებულ და ნათრევე ლომსავითა. ცოდვა ხარ და ცოდვას შერები!...

„ჰე, სოფელო, რაშიგან ხარ,
რას გვაბრუნებ, რა ზნე გჭირსა?“

შუა დღე იყო, რომ ლარსის სტანციაში მოვე-
დი. ლარსამდი ჩემმა გულმა ვერაფერი განსაკუთრე-
ბითი სიამოვნება ვერა მიიღო-რა, გარდა იმისა, რომ
რამოდენადაც ჩემს სამშობლოს ქვეყანას ვუახლოვ-
დებოდი, იმოდენად გარემო ბუნებას ჩემის ქვეყნის
ფერტი ემატებოდა და თერგს შფოთვა და ღელვა.

შევედი სტანციის ცარიელს ოთახში, ჩაის და-
ლევა მიწოდდა და ამის გამო სამოევარის დადგმა
შევუკვეთე ერთს ფეხ-მოტეხილს სალდათსა, რომე-
ლიც ბოლოს სტანციის გუშაგად ვამოდგა. მინამ
სამოევარს შემოიტანდნენ, მიეწეკ გაფიცრულ ტახტზედ
და თავი ფიქრებს მივეცი.

ოთხი წელიწადი იყო, რაც მე რუსეთში ვიმყო-
ვებოდი და ჩემი ქვეყანა არ მენახა. ოთხი წელიწადი!...
იცი, მკითხველო, ეს ოთხი წელიწადი რა ოთხი წელი-

წაღია! პირველი რომ მთელი საუკუნეა მისთვის, ვინც თავის ქვეყანას მოშორებია. მეორე, ეგ ოთხი წელიწადი ცხოვრების საძირკველია, ცხოვრების წყაროს სათავეა, ბეწვის ხიღია, სიბნელისა და სინათლის შუაბედისაგან გადებული. მაგრამ ყველასთვის კი არა. პარტო იმათთვის, ვინც რუსეთში წასულა, რათა ჭკუა აეარჯიშოს, ტეინსა და გულს მოძრაობა მისცეს,—ფეხი აადგმეინოს. ეს ის ოთხი წელიწადია, რომელიც ჭაბუკის ტეინში და ვულში გამოჰკვანძავს ხოლმე ცხოვრების კვირტსა. ეს კვირტი კიდევ ის კვირტია, რომელიდამაც მშვენიერი და ბრწყინვალე მტევანიც გამოვა და ძალღ-ყურძენაცა. ოო, ძვირფასო ოთხო წელიწადო! ნეტავი იმას, ვისაც შენგან გადებული ბეწვის ხიღი ფეხთა ქვეშ არ ჩასტყდომია, ნეტავი იმას, ვინც შენ რიგიანად მოგიხმარა.

ა კი ვლადიკავკასილამ გამოვედი და ჩემის ქვეყნის სიომ დამკრა, გულმა სხვა რიგად დამიწყო ფეთქა. პოვოსკაში უკეთესთა ფიქრთა ქვებზედ ხათქა-ხუთქი დამიბნედა ხოლმე. ახლა კი, როცა სტანციის ოთახის ტახტზედ მამა-პაპურად გავიშობტე, ღვთის წყალობა შენა გქონდეს, რომ მე ფიქრს მივეცი სრული ჩემი გულის-ყური და ყურადღება.

ჯგუფად მომიგროვდა, რაც კი დამეტოვა ჩემს მშვენიერს პატარძალსავეთ მორთულს ქვეყანაში, რაც კი მენახა, მეცადნა და მეცნო. მრავალნაირი ფიქრები ერთად, რეულად გონების თვალ-წინ წარმომიდგნენ, მაგრამ ელვის უმაღლეს ერთი ფიქრი მეორეზედ მეცვლებოდა, ასე რომ ჩემი გონების თვალი ერთ და იგივე საგანზედ ერთს წუთსაც ვერ გავაჩერე—ერთის სიტყვით, ჩემს ტეინში სრული რევოლიუცია მოხდა: ძირს მილაგებულნი ფიქრები მალლა მოექცნენ, მალლა დალაგებულნი ძირსა და მერე აირიენენ ერთმანეთში.

ამ ყოფაში ვიყავ. ბოლოს, ჩემთა ფიქრთა ყოველმა თვითვეულად თავისი შესაფერი ადგილი დაიჭირა ჩემს გონებაში. მათ შორის ერთი უფრო ბრწყინვალედ გამომჩნება, იმ ერთს მოჰყვა მეორე, მეორეს მესამე, ასე რომ ბოლოს ერთ განუწყვეტელ გრენილად შემექმნენ. როგორ შევეყრები მე ჩემს ქვეყანას და როგორ შევეყრება იგი მე, ვიფიქრე. რას ვეტყვი მე ჩემს ქვეყანას ახალს და რას მეტყვის იგი მე? ვინ იცის: იქნება მე ჩემმა ქვეყანამ ზურგი შემომამკციოს, როგორც სხვა ნიადაგზედ გადარგულსა და აღზრდილსა? იქნება მიითვისოს კიდეცა, რადგანაც ჩემში მაინც და მაინც ჩემის ქვეყნის დერიტაა დადებული. მაგრამ მაშინ რა ვქმნა, რომ ჩემმა ქვეყანამ მამიყოლოს და მიაშობს თავისი ამბავი და მე კი, მის ენას გადაჩვეულმა, ვერ გავიგო მისი ენა, მისი სიტყვა? იქნება მიმიღოს კიდეც და, როგორც თავისი შვილი, გულზედაც მიმიკრას და ხარბად დამიგდოს ყური, მაგრამ მე

შევიძლებ კი, რომ მას ღვიძლი სიტყვა ვუთხრა და იმ სიტყვით უნუგეშოს ნუგეში მოეფინო, მტირალს ცრემლი მოეწმინდო, მუშაკს შრომა გაეუადვილო და ის თვითოეული ნაპერწკალი, რომელიც არ შეიძლება რომ ყოველს კაცში არა ჟოლავდეს, ერთად შევიგროვო? შევიძლებ კი? შევიძლებ გასაგონის სიტყის თქმასა? გადაეწყვიტე, რომ ჩემი ქვეყანა მიმიღებს და მიმითვისებს კიდევ, იმიტომ რომ იმისი სისხლი და ხორცი ვარ; იმის სიტყვასაც და ენასაც გავიგებ, იმიტომ რომ მამულს შვილი ყურს უგდებს განა მარტო ყურითა, გულითაცა, რომლისათვისაც დუმილიც გასაგონია; ჩემს სიტყვასაც გავაგებინებ, იმიტომ რომ შვილის სიტყვა — მშობელს ყოველთვის ესმის. მაგრამ ამას სულ სიტყვაზედ ელაპარაკობ, საქმე კი საქმეშია. შენმა ქვეყანამ საქმე რომ მოგთხოვოს, მაშინ რასა იქ? ვკითხე მე ჩემს თავს და გაჩერდი კიდევ. ვიგრძენ, რომ ამ კითხვამ შესწყვიტა ის ზემოხსნებული ჩემი ფიქრების ფერადი გრეხილი.

— მართლა და რა უნდა ექნა, ვკითხე ჩემს თავს ხმა-მალლივ.

— ჩაი უნდა მიირთოვო, მიპასუხა სტანციის გუშაგმა, რომელმაც ამ დროს შემოიტანა სამოვარი და ჩემს ტახტზედ დადგა.

— ჩაი!...

— სამოვარი იმისთვის არ მიბძანეთ, მიპასუხა სულელმა გუშაგმა და გავიდა გარედ. არ გასულა

ამის შემდეგ რამდენიმე წუთი, რომ კარი ისევ გაიღო და ერთმა აფიცერმა შემოჰყო თავი. იმისი სახის მეტყველება ამჟღავნებდა, რომ ღვინოსა და არაყს ძალიან დაახლოვებით იცნობდა. ზედ ეტყობოდა, რომ მგზავრი არ იყო.

— ნება მომეცით, მითხრა მან, გაგაცნოთ ჩემი თავი: მე გახლავართ პაღპარუჩიკი, აქ ლარსში ვდგევარ, როტა მაბარია!

— ძალიან მოხარული ვარ, ეუპასუხე მე, წამოგუდეგ ფეხზედ და ჩამოვართვი გამოწვდილი ხელი.

— საიღამ მობძანდებით?

— პეტერბურგიღამ.

— ფრიად სასიამოვნოა. ამ უდაბურსა და ვერანა ადგილას ერთი ეგ სიამოვნება-ლა მაქვს, რომ შევხედები ხოლმე მგზავრს განათლებულის ქვეყნიღამ. კაცი, რომელიც გონებითა სცხოვრობს, მოვალეა ღვთისა და ქვეყნის წინაშე შეხედეს განათლებულს კაცს საბაასოდ გონების გასაფხიზლებლად. დიდად მოხარული ვარ. ბაასი. ჭკვის საზღოა.

მითხრა ესა და კიდევ გამომიწოდა ხელი, მეც ხელმეორედ ხელი ჩამოვართვი.

— თქვენ ვინა ბძანდებით, მკითხა მან.

— მე გახლავართ ერთი სომხის სოვედაგრის დახლდარი.

— დახლდარიო!.. სთქვა და ტუჩები აიპრუწა.

— დიად, ბატონო!

ჩემმა ახალმა ნაცნობმა, რომ ეს გაიგონა,

მყისვე დიდკაცური სანახაობა მიიღო: მხრები მო-
იპარჯვა, ის პირველად მომარჯვებული ლაპარაკი
სხვა ჰანგზედ შესცვალა.

— საიღამ მოდინა-ა-ართ!... მკითხა გაკვირვებით
და დაცინებითაცა.

— პეტერბურგიდამ.

— ჰმ, ჩაიცინა აფიცერმა: პეტერბურგიდამ. კარ-
გია გლირსებით პეტერბურგის ნახვა. პეტერბურგი!...
ძალიან კარგი ქალაქია,—სთქვა ესა და არხვინად
ჩამოჯდა სკამზედ: პეტერბურგი!... ო, ო, დიდი ქალა-
ქია. პეტერბურგი!... ვრცელი ქალაქია!... არა ჰგავს
თქვენ წითიან ქალაქსა. აბა რა ქალაქია თქვენ
ქალაქი? ერთი თავიღამ რომ გადააფურთხო, ფურ-
თხი ქალაქის ბოლოს დაეცემა. პეტერბურგი კი....
ხომ გინახავთ პეტერბურგი? რუსეთის გულია. მართა-
ლია, აქამდისინ მთელი რუსეთი ჰფიქრობდა, რომ
მისი გული მოსკოვია, მაგრამ მთელს რუსეთს მე
განუფანტე ეგ ცრუ და უგუნური აზრი: მე მწერა-
ლი გახლავართ. გთხოვთ, რომ მიცნობდეთ. ეგრე
კი ნუ მიყურებთ. მე დავამტკიცე, რომ პეტერბურ-
გია მთელის რუსეთის გული. იზღერის ბალი ხომ
გინახავთ?

დაუფდვეი ყური ამ აფიცერს და გულში კი
ფფიქრობდი, ხომ არ გაგიჟებულა-მეთქი, მაგრამ გარ-
და ამგადარეულის ლაპარაკისა არა შევატყვე-რა.

— არა, იზღერის ბალი გინახავთ, თუ არა?
მკითხა კიდევ იმან.

— პეტერბურგის გულობა რით დაამტკიცეთ? ვკითხვ მე და არ მივეცი პასუხი მის უკანასნელს კითხვაზედ.

— არა, ჯერ მე მითხარით: იზლერის ბალი გინახავთ, თუ არა? თქვენ, აქაურები, სამეცნიერო-ლაპარაკს ჩვეულნი არა ხართ, ამიტომაც ერთის საგნიდამ მეორეზედ გადახტებით ხოლმე. თქვენ ზედმიყოლებითი, რიგიანი სჯა არ იცით. ეგ, რასკვირველია, გაუნათლებლობისაგან მოგდით, მკონი, თქვენ არც კი იცით—რა არის ცივილიზაცია, ასოციაცია, არლუმენტაცია, ინტელიგენცია, კასსაცია და ფილოლოლია. მაგრამ ეგ არაფერი, წარმავალია. თქვენც გაიწურთნებით. მადლობა ღმერთს, აფიცრობა და ჩინოფნიკობა ბევრი მოდის რუსეთიდან თქვენს გასანათლებლად. არა, ჯერ მითხარით, იზლერის ბალი გინახავთ, თუ არა? თუ ეგ არ გინახავთ, პეტერბურგიც არ გინახავთ.

— მინახავს.

— გინახავთ? მაშ თქვენ განათლებულებში ფეხი ჩაგიდგამთ. ფრიად მოხარული ვარ, ფრიად მოხარული ვარ. იზლერის ბალი? როგორი ბალია, ჰა? ფერიებით საესე სამოთხე ის არის, აი! ფერიები, ხომ იცით, რა არის? ეგ სამეცნიერო სიტყვაა, იქმნება არ იცოდეთ. ეგ მდაბიურად რომ ვთარგმნოთ, იმასა ჰნიშნავს, რომ ის ბალი საესეა ყუყუნა თვალე-ბიან ქალებითა. გინდა ერთს ჩაველე ხელი, გინდა მეორეს. აი განათლებას რა შეუძლიან. თქვენი ქა-

ლები კი კაცს დაინახავენ თუ არა, იმალებიან. არა, პეტერბურგი.... დიდი ქალაქია, ფრიად განათლებული, და იზღერის ბალი განათლების გვირგვინია, ასეთი ბალია, რომ „მწუ“.

ამ სიტყვებზედ მეცნიერმა აფიცერმა თითებზედ იკოცა.

— მე იმედი მაქვს, რომ ეს სამოვარი ამ სტოლზედ თქვენთვის სდგას.

— თქვენმა იმედმა არ მოგატყუათ თქვენ.

— მე იმედი მაქვს, რომ თქვენ, როგორც განათლებულის ქვეყნიდამ მოსული კაცი, მეც მითავაზებთ ჩაისა?

— არც მაგ იმედს გაგიმტყუნებთ.

— რომიც, რასაკვირველია, გვექნება?

— მაგაზედ კი უკაცრავოდ.

— ეგ ვერაფერი ნიშანია. თქვენ სომეხი ხართ, თუ ქართველი?

— ქართველი.

— ძალიან მიამა, რომ ქართველი ხართ. თუმცა ჩენი ლერმონტოვი კი ამბობს, რომ *не ждали робие грузины*, მაგრამ მაინც ქართველები სჯობია იმ პოიებსა. პაპიროზები კი, რასაკვირველია, გვექნებათ.

— გახლავით.

— იმედი მაქვს რომ მითავაზებთ.

— დიდის სიამოვნებით. ინებეთ.

— აბა, მაშ თქვენ ჩაი დაასხით და მერე მოეყვით სამეცნიერო ლაპარაკსა. თუმცა თქვენთვის

ძნელი იქმნება სამეცნიერო ლაპარაკის გავება, მაგრამ მე შიგა-და-შიგ სამეცნიერო სიტყვებს მდაბიურად გითარგმნით და ამ რიგად სამეცნიერო ლაპარაკის გავებას გაგიადვილებთ.

მე ჩაი დაეისხი და ერთი ჭიქა იმას დაეუდგი. ჩაი რომ მოსევა, გამოაბოლა პაპიროსი და მოჰყვა ლაპარაკსა.

— თქვენი ქვეყანა, მეცნიერის ენით რომ ეთქვა, განათლებული არ არის, ესე იგი, მდაბიურის ენით რომ ეთქვა, გაუნათლებელია, ხომ გესმით?

— ძალიან კარგად.

— აკი მოგახსენეთ, გაგიადვილებთ-მეთქი სამეცნიერო სიტყვის გავებასა. ახლა დაეიწყო იქილამ, რომ თქვენი ქვეყანა განათლებული არ არის, ესე იგი, გაუნათლებელია. ეს ჩაი მოსკოვისა უნდა იყოს?

— არა, სტაეროპოლში ვიყიდე.

—სულ ერთია. ახლა დაეიწყოთ, როგორც წელანა ეთქვით, იქილამ, რომ თქვენი ქვეყანა განათლებული არ არის, ეგ იმასა ჰნიშნავს, რომ თქვენი ქვეყანა ბნელია. ხომ გესმით?

— დიად, კარგად.

— ახლა რაკი იქილამ დაეიწყეთ, რომ თქვენი ქვეყანა განათლებული არ არის, ისიც უნდა ეთქვათ, რომ განათლება არ არის. მე ამას მაგალითებით აგებხსნით: წარმოიდგინეთ ბნელი ოთახი, წარმოიდგინეთ, თუ არა?

— წარმოვიდგინე.

— არა, იქნება სადმე ერთი ფანჯარა ღია და გრჩათ, ისიც დაკეტეთ.

— დავკეტე, ვუპასუხე კი და სიცილი მომივიდა.

— ძალიან კარგი. რაკი ის ფანჯარაც დაკეტეთ, ფარდაც ჩამოათარეთ.

— ჩამოვათარე.

— რაკი ფარდაც ჩამოათარეთ, ოთახიც დაბნელდება, ველარაფერს დაინახავთ. უეცრად შემოიტანეს სანთელი, განათდა ოთახი. განათლებაც ეგ არის. სწორედ მოგახსენოთ, არც ეს პაპიროზია ურიგო. პეტერბურგიდამ იქნება?

— არა, ვლადიკავკასში ვიყიდე.

— სულ ერთია.

— ახლა ხომ გესმით განათლების მნიშვნელობა?

— ძალიან კარგად.

— ახლა, რადგანაც აგისხენით განათლების მნიშვნელობა, თქვენ უნდა ერთი რამა გკითხოთ: თქვენში ცივილიზაცია როგორ მიდის?

— მაგისას ვერას მოგახსენებთ: დიდი ხანია ჩემს ქვეყანაში არა ვყოფილვარ.

— ეგ არაფერი, მე ეხლაც შევიტყობ, როგორ მიდის: გენერლები გეყოლებათ თქვენ, ქართველებს?

— იქნება ერთი ოციოდღე მოგროვდეს.

— რაო, ოციოდღეო!... ო, ო, ეგ დიდი საქმეა, წარმოსთქვა დიდის ყოფით ჩვენმა მეცნიერმა აფიცრმა: ოციოდღეო!... ამ ერთ მუჭა ხალხში და ოცი გენერალი!... ეგ, ბატონო, დიდი ცივილიზაცია გქონიათ. ვერ უყურებთ, ოციოდღე გენერალი! არა მჯერა. იქნება

თქვენ, მეცნიერების ერთ რომ ეთქვათ, დეისტეიტელ-
ნი სტატკის სოვეტნიკებსაც მართალ გენერლებშია
სთელით, ესე იგი, მდაბიურის ერთ რომ ეთქვა, იქნება
შტატკის გენერლებსა, ანუ, უფრო მდაბიურად რომ
ეთქვა, უებოლეთო გენერლებსა, ანუ, ამაზედ უფრო
მდაბიურად რომ ეთქვა, უულვაშო გენერლებსაც მარ-
თალს გენერლებში სთელით? უთუოდ ეგრე იქნება.

— არა, თქვენმა მზემ, — დაუფიცე მეც: არა,
თქვენმა მზემ, სულ მართალს გენერლებს მოგახსენ-
ნებთ.

— ოციოდ მართალი გენერალი! ბარაქალა
მართლ-მადიდებელ რუსეთს! სახელი და დიდება! საცა
ფებს შესდგამს, დაამყარებს ხოლმე ცივილიზა ციას.
სულ რამდენი წელიწადია, რაც რუსეთი აქ შემოვიდა?

— იქნება სამოც-და-ათი.

— შეიღს წელიწადში ორი გენერალი? დიდი
საქმეა, დიდი ცივილიზაცია არის. მერე როგორი
გენერალი?! მართალი გენერალი! თუ ღეთის ძალით
თქვენში ცივილიზაციამ ეგრე იარა, სამოც-და-ათ
წელიწადს უკან კიდევ ოცი გენერალი მოგემატებათ
და სულ ორმოცი შეიქმნება. დიდი საქმეა. მე ეგ არ
ვიცოდი. ან საიღამ უნდა შემეტყო? სულ არ იქნე-
ბა სამი წელიწადი, რაც ამ ქვეყანაში ვარ. სწორედ
მოგახსენოთ, არც მოცლა მქონდა, რომ თქვენის
ქვეყნისათვის მეცნიერი თვალი დამეკვირვებინა. მე
ერთს დიდს საოსტატო საგანს გამოვეკიდე, მრავალი
ვიძიე, ისტორიები წაეკითხე და ჩემი დრო სულ ამ

სამეცნიერო საქმეზედ გადავაგე. მაგრამ ცუდად არ წახდა ჩემი ღვაწლი, შთამომავლობა მოიგონებს ჩემს სახელსაცა.

— რა იმოქმედეთ?

— რა ვიმოქმედე! ადვილი სათქმელია. აი ბატონო, რუსეთში მებატონეებს ყმები ჩამოართვეს. მებატონეს ბიჭი აღარ შერჩა. მოჯამაგირეს ანაბარას დარჩა. შეწუხდა ქვეყანა, მოჯამაგირეებმა დაუწყეს ყველაფერს სახლში პარეა. მე, როგორც გულ-მტკივნეული შეილი, ჩაეუფიქრდი ამ ჩემის ქვეყნის მწუხარებას, — ეთქვი: ქვეყანას შეეღა უნდა-მეთქი. მაღლობა ღმერთს, ეუშველე კიდეც. ასეთი რამ მოვიგონე, რომ მოჯამაგირეს სახლში პარეა აღარ შეუძლიან. ერთმა უბრალო შემთხვევამ კი მაპოვნინა წამალი. ჩემი ღენშიკი ფრიად დიდი ქურდი იყო, საშაქრეში შაქარს აღარ უშეებდა. ვიფიქრე, ვიფიქრე, როგორ ეუშველო ამ საქმეს-მეთქი. დავიწყე ყუთის დაკეტა, მაგრამ ხან დაკეტა დამაფიწყდებოდა ხოლმე და როცა სახლიდამ გავიდოდი, ღენშიკი შაქარს მომპარავდა. ბოლოს ავიღე ორი ბუზი დავიჭირე და ჩაესვი საშაქრეში, თავი დაეხურე და არ დავკეტეკი. ახლა მკითხავ — რისთვისაო? იმისთვისა, რომ თუ ღენშიკი კიდეც შაქრის მოპარვას დაპირებდა, ხომ ყუთი უნდა გაეღო. რაკი ყუთს თავს ახდიდა, ბუზები მაშინვე ამოფრინდებოდნენ. მერე, როცა შინ მოვიდოდი, აეხდიდი ყუთს და შიგ რაკი ბუზებს აღარ ენახვდი, აშკარა იქნებოდა, რომ ყუთის თავი აუხ-

დია ვისმე. ვინ ახდინა, თუ არ ჩემი დენშჩიკი. რაკი ეს გამოვიგონე მე დენშჩიკი შაქარს ველარ მპარავს. ეხლა ყოველ დღილას ჩაის გავათავებ თუ არა, ოთახში ბუზებს ვიჭერ. დავიჭერ ბუზებს, ჩავსვამ შაქრის ყუთში და მთელი ღამე არხვინადა ვარ: ვიცი, რომ არაეინ მომპარავს. როგორ მოგწონთ ჩემი აზრი! იაფი და ქურდობის წამალია. ეგ წამალი ყველაფერში იხმარება, რასაც კი ჩვენს ოჯახში ყუთში ვინახავთ ხოლმე. ეს აზრი ჯერ არაეისათვის არ გამიმჟღავნებია, მაგრამ თქვენი ქვეყანა ისე მიყვარს, რომ თქვენ ეგ გაცნობეთ და გთხოვთ — თქვენც გაუნათლებელს მებატონეებს აცნობოთ. ერთი ეს არის, რომ არაყის ქურდობას ჯერ ვერა ეუშველე-რა. არაყის ბოთლშიაც კი ეცადე ბუზების ჩასმა, მაგრამ ეგ წყეულები შიგ ირჩობიან — *тыся не дуря*. მაგრამ მაგის წაშალსაც მალე მოვიგონებ. არა, როგორ მოგწონთ ჩემი ოსტატობა? ფრანცუცებმა ციციან ხოლმე მაგისთანა ეშმაკობის მოგონება, მაგრამ იმათის მაშინების ყიდვა ძვირია. ეს ჩემი ოსტატობა გროშიც არ დაჯდება. აბა რა არის ორის ბუზის დაჭერა და ყუთში ჩასმა? დიდი არაფერი. აბა ეხლა ჰნახეთ, რა შედეგი ექნება ამ ჩემ მოგონილ საქმეს: ეს ჩემი ოსტატობა რომ გავრცელებდა, მაშინ შეიძლება რომ ბუზების აღებ-მიცემობა დაიწყონ. აი ქვეყანაში ახალი აღებ-მიცემობაც გაჩნდება: ჩაიელით ერთს მშვენიერს დილას თქვენს ქალაქში და დაინახავთ ბუზების მალაზიასა. ცუდია თუ? რამდენი მშვიერი კაცი ლუკმას იშოვნის ბუზების მეოხებითა. ეხლა კი ბუზები რანი

არიან? არაფერი. რის გამოსადეგნი არიან? არაფრისა..
 აი მეცნიერის და ჭკვიანის კაცის ნამოქმედებსა და ნა-
 ლეაწლს რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ქვეყნისათვის..
 მე აქ არ მოვდიოდი, თუმცა კი ბევრს მებეჭებოდ-
 ნენ. ჩემს გულში ვამბობდი: ღმერთს თუ ნიჭი მოუ-
 ცია რამე ჩემთვის, ისევ ჩემებს გამოვადგე-მეთქი, მაგრამ
 ამ ახლად დაჭერილ ქვეყნებს უფრო განათლება უნდა-
 მეთქი; აქ განათლებული კაცები საჭირონი არიან.
 აბა ცოტა ხანი მოიცადეთ, რა მოხდება. მე ხომ,
 ზევით რომ ვთქვი, ის მოვიგონე, ახლა სხვა ჩემის-
 თანა სხვას მოვიგონებს, იქნება იმისთანა კაციც გა-
 მოვიდეს, რომ თქვენს ქალაქშიაც იზღერის ბალი
 გამართოს: მეცნიერის კაცისათვის ყველაფერი "მესაძ-
 ლოა. ამ ყოფითა მთელის პეტერბურგის განათლება აქ
 გადმოვა. მაშინ ჰნახავთ, რომ ერთს მშვენიერს დღეს
 სეირნობა გაიმართება იზღერის ბალში, იმ ბალ-
 ში თქვენი ქალები თამამად სიარულს დაიწყებენ, გინ-
 და ერთს უთხარ „შენი ჩირიმე“, გინდა მეორეს,
 ხმასაც არ გაგცემენ. აბა ხალხი მაშინ დაინახავს
 თავისს სამოთხეს, როგორც მეცნიერნი ბტყვიან, ესე
 იგი, სამოთხე რომ მდაბიურად ვთქვათ.... მაგრამ
 რა ვთქვათ, მდაბიურადაც სამოთხე სამოთხეა. ხომ
 გესმით?

— ძალიან კარგად.

IV

მ სალამოს სტეფანწმინდას ამოვედი. მშვენიერი სალამო იყო, ასე რომ იმ ღამეს იქ დაერჩი, რათა თვალი გამეღო მშვენიერის სანახავების ხილვითა. ოხ, საქართველოვ!

„სხვა საქარელო სად არის,
რომელი კუთხე ქვეყნისა?“

ოთახილამ გარედ გამოვედი და შვეხედე სტეფანწმინდის პირდაპირ აყუდებულს მყინვარსა, რომელსაც ყაზიბეგის მთას ეძახიან. დიდებული რამ არის ეგ მყინვარი. აბა მაგას შეუძლიან სთქვას: ცა ქუდადა მაქვს და დედა-მიწა ქალამნადაო. ცისა ლაქვარღზედ მოჩანდა იგი თეთრად და აუმიღერეველად. ერთის მუჭის ოდენი ღრუბელიც არა ჰფარაედა მის მაღალს შუბლსა, მის ყინვით შევერცხლილს თავსა. ერთად-ერთი ვარსკელავი, მეტად ბრწყინვალე ზედ დაჰნათიდა, ერთს ალაგს გაჩერებული, თითქო მყინვარის დიდებულს სახეს განუცვიფრებიაო. მყინვარი!... დიდებულია, მყუდრო და მშვიდობიანი, მაგრამ ცივია და თეთრი. დანახვა მისი მაკვირვებს და არ მალეღეებს, მაცივებს და არ მათბობს, — ერთის სიტყვით მყინვარია. მყინვარი მთელის თავის დიდებულებით საკვირველია

და არა შესაყვარებელი. აბა რად მინდა მისი ღიღება? ქვეყნის ყაყანი, ქვეყნის ქარიშხალი, ქროლვა, ქვეყნის ავ-კარგი მის მაღალს შუბლზედ ერთ ძარღვსაც არ აატოკებს. ძირი თუმცა ღელა მიწაზედ უღვა, თავი კი ცას მიუბჯენია, განზედ გამდგარა, მიუკარებელია. არ მიყვარს არც მაგისთანა სიმაღლე, არც მაგისთანა განზედ გადგომა, არც მაგისთანა მიუკარებლობა.

ღალოცა ღმერთმა ისე თავზედ ხელ-აღებული, გიჟი, გადარეული, შეუბოვარი და დაუმონავი მღვრიე თერგი. შავის კლდის გულიდამ გადმომსკდარი მიდის და მიბლავის და აბლავლებს თავის გარეშემოსა. მიყვარს თერგის ზარიანი ხუილი, გამაღებული ბრძოლა, ღრტვინვა და ვაი-ვაგლახი. თერგი სახეა ადამიანის გაღვიძებულის ცხოვრებისა, ამაღლევებელი და ღირს-სა-ცნობი სახეც არის: იმის მღვრიე წყალში სჩანს მთელის ქვეყნის უბედურების ნაცარ-ტუტა. მყინვარი კი უკვდავებისა და განცხრომის ღიღებული სახეა: ცივია როგორც უკვდავება და ჩუმია როგორც განცხრომა. არა, მყინვარი არ მიყვარს, მით უფრო, რომ მიუკარებლად მაღალია. ქვეყნიერების ბედნიერების ქვაკუთხედი კი ყოველთვის ძირიდამ დადებულა, ყოველი შენობა ძირიდამ ამაღლებულა, მაღლიდამ კი შენობა არსად არ დაწყებულა. ამიტომაც მე, როგორც ქვეყნის შეილს, თერგის სახე უფრო მამწონს და უფრო მიყვარს. არა, მყინვარი არ მიყვარს: მისი სიცივე ჰსუსხავს და სითეთრე აბერებს! მაღალიო! რად მინდა მისი სიმაღლე, თუ მე იმას იერ ავიწიღები და

ის მე ვერ ჩამომომწვდებოდა. არა, არ მიყვარს მყინვარი. მყინვარი დიდ გეტეს მაგონებს და თერკი კი მრისხანე და შეუპოვარს ბაირონსა. ნეტავი შენ თერგო! იმითი ხარ კარგი, რომ მოუსვენარი ხარ. / აბა პატარა ხანს დადევ, თუ მყრალ გუბედ არ გარდაიქცე და ვე შენი საშიშარი ხმაურობა ბაყაყების ყიყინზედ არ შევეცვალოს. მოძრაობა და მარტო მოძრაობა არის, ჩემო თერგო, ქვეყნის ღონისა და სიცოცხლის მიმცემი...

v

ღამოლამდა. თერგისა და მყინვარის ყურებაში და ზოგიერთ ფიქრების გართვაში დრო ისე გამეპარა, რომ თითქმის ვერ შევიტყე—მზე როგორ გამოესალმა მისგან გამთბარ ქვეყნიერებასა და როგორ მიეფარა მთებსა. დალამდა, თვალწინ აღარა სჩანს-რა, მისწყდა ხმაურობა ქვეყნისა, ქვეყანა დალუმდა.

დალამდა, მაგრამ არ ვიცი, რას ვიქმოდი, რომ იმედი არა მქონდეს კვლავ გათენებისა. სიცოცხლე სიცოცხლედ და ეღირებოდა?... მიყვარს, ზუნებავ, შენი დაწყობილობა, რომლის მეოხებითაც ყოველი ღამე თენდება ხოლმე.

დალამდა მაგრამ მე მაინც სტანციის გარედავარ და დაქინებით ყურ-აცქვეტილი გონებას ვადევნებ

თერგის თავზედ-ხელ-აღებულის დენის ხუილსა. ყველა დადუმდა და შენ არ სდუმობ, თერგო! მერწმუნეთ, მე მესმის ამ ხმა-გაკმენდილს ქვეყანაში თერგის დაუჩუმარი ჩივილი. არის ადამიანის ცხოვრებაში იმისთანა წუთნი მარტოობისა, როცა ბუნებას შენ თითქო შენსას აგებინებ და იგი თავისას შენ გაგებინებს. ამიტომაც შეგიძლიან სთქვა, რომ მარტოობაშიც არსად მარტო არა ხარ, ჰოი ორ-ფეხო ცხოველო, რომელსაც ადამიანს გეძახიან. ამ ღამეს ვგრძნობ, რომ ჩემის ფიქრებისა და თერგის ჩივილის შუა არის რაღაც იღუმალი კავშირი, არის რაღაც თანხმობა. გული მიტოკს და მკლავი მითრთის. რისთვის? დროს დაეცალოთ ამის პასუხის მიცემა.

ღალამდა, მისწყდა ადამიანის ფეხის ხმა, მისწყდა ადამიანის მორკმული ხმაურობა, აღარ ისმის მისის დაღლილის ზრუნვისა და წადილის გუგუნი, ქვეყნის ტკივილმა დაიძინა, ადამიანი აღარა სჩანს ჩემს გარეშემო. ვაი რა ცარიელია ეს სავესე ქვეყანა უაღაღ მინოდ!... არა, წარიღეთ ეს ბნელი და მშვიდობიანი ღამე/თავის ძილითა და სიზმრებითა და მომეცით მე ნათელი და მოუსვენარი ღღე თავის ტანჯვითა, წვალებითა, ბრძოლითა და ვაი-ვაგლახითა! ჰოი ბნელო ღამეე, მეჯაერები შენ მე! შენ რომ არ დაარსებულეყავ ქვეყნისათვისა, მე მგონია, რომ ნახევარი უბედურობაც ადამიანისა ქვეყანაზედ არ იქნებოდა. შენთა მოვლენათა დასცეს პირველად თავ-ზარი ადამიანის გონებასა და დაათოხეს იგი. მას აქედ შეშინე-

ბუღსა გზა თვისი ვერ უპოვნია,—და აჰა იბრძვის ადამიანი და დღევანდლამდე ათასში ერთსა თავისი ერთხელ დაფრთხალი გონება ფრთხოლას ვერ გადუჩევეია. აი მიზენი ქვეყნის უბედურობისა. ჰოი, ბნელო ღამეე! მეჯაერები შენ მე. შენის კალთის ქვეშა, ვინ იცის, რამდენი გაბოროტებული მტერი ადამიანისა ეხლა თავს იმაღავს? ვინ იცის, ამ ბნელ ფარდის ქვეშ, რომელიც ეხლა ჩემს თვალს ჩამოაფარე, რამდენი მჭედელი და მტარვალის ქვეყნისა სჭედავს ბორკილთა ადამიანის პედის შესაჭედად? შენ ხარ ხელის შემწყობი იმ ხელობისა, რომელსაც თვალთმაქცობას ეძახიან და რომელიც ადამიანის დაფრთხალ გონებასა უბედურობას ბედნიერებად აჩვენებს ხოლმე; შენ ხარ ქამი და დრო კუდიანების სერობისა, საცა ისმის სადღეგრძელო სიბნელისა. ჰოი, ბოროტო, წარვედ ჩემგან, დღეო ნათელო, მოვედ შენ!...

ისევე დიდობნა მე;
VI

სტანციაში შევიტყე, რომ მთებში დიდი დაბრკოლებაა ფოშტით მიმავალისათვის, რადგანაც სტანციებში ცხენები ხშირად თურმე აკლდებათ. მირჩიეს ფასანაურამდე ცხენი მეჭირაენა და ცენდა-ცხენ გადაესულიყავ. მე ეს რჩევა ჰკეაში დამიჯდა.

იმ ფიქრით მივეცი თავი ძილს, რომ ხვალე საჯდომს ცხენს ვიქირავებ და ისე გადვივლი მთებსა.

გათენდა. რა მშვენიერი რამა ხარ, დილის რიქ-რაქო! რა მშვენიერი რამა ხარ, დილის ცვრით პირ-დაბანილო ქვეყანავ! მე მგონია, რომ ამ დილას ყოველი ტკივილი ქვეყნისა უნდა დაყუჩებულიყოს, მაგრამ თერგი მაინც ჰბლავის და იბრძვის. სჩანს ქვეყნის ტკივილი დაუყუჩავია. — *ქვეყნისა* .

გათენდა და გაიხმაურა ქვეყანამ ადამიანის ხმითა. დღემ დაიწყო თავისი დაუდგარი ფაცა-ფუცი. კარგია გაღვიძებული ადამიანი!... მაგრამ უფრო უკეთესია ადამიანი, რომელსაც ძილშიაც არა სძინავს, ქვეყნის უბედურობით გულ-აღტყინებულსა. ჩემო ლამაზო ქვეყანავ, არიან ამისთანანი შენში? მე მოენახავ და, თუ ვიპოვე, ვეთაყვანები. *ქვეყნისა* .

გავედი სტანციის გარედ და ერთს მოხვევს შევხვდი. ვიქირავე მისგან ცხენი იმ პირობითა, რომ თითონაც ცხენით გამოემყოლოდა. ბოლოს არამც თუ ვინანე, დიდად კმაყოფილიც დავრჩი, რომ ჩემი საქმე ვგრე მოეწყო. ჩემი მოხვევე ძალიან კაცი გამოდგა. იგი იყო ჭაღარა-მორეული, ხანში შესული კაცი. ბოლოს გამოჩნდა, რომ იგი თვალ-ყურ მადევარიც ყოფილა იმ პატარა ქვეყნისა; რომელიც მის გარეშემო ბედს შემოეხაზა და რომელიცა იმის უფერულის ცხოვრების მისაქცევ-მოსაქცევად დაენიშნა.

შევსხვდით ცხენებზედ და წამოვედით სტეფან-წმინდიდამ. უკანასკნელად შევხვდევ მყინვარს. იგი

როგორღაც დიდ-კაცურად იბღვირებოდა თავის სიმაღლიდამ. ამან ამირია იმდღით დამშვიდებული გონება. გულმა კვლავ ტოკვა დამიწყო ღ მკლავმა თრთოლა. სრულის მძულვარებით მოვაშორე თვალი მყინვარის დიდებულებასა და უურო დიდის პატივით გამოვეთხოვე მის ფეხთა ქვეშე გაგიჟებით მავალს თერგსა.

ჩემი მოხვეე სანახავად ღირსი იყო. იგი, თითონ ზორბად მოსული, იჯდა ერთს პატარა მთის ცხენზედ, რომელიც თითქმის მთელს გზას მგლურის ძუნძულით სასაცილოდ მოძუნძულებდა. ჩემს მოხვეეს ჩამოეფხატა ბანჯკლიანი ქუდი თვალებზედ და ისე გარინდებული იღვა, განიერ უნაგირზედ გადაბოტებული, ისე არხენად და გულ-აუმიღვრეელად აყოლებდა თავის ახოვანს ტანს ცხენის ძუნძულს, ისეთის დამშვიდებით და განცხრომით აბოლებდა თავის ჩიბუხსა, რომ გეგონებოდათ—ამისთანა ქეიფში სხვა კაცი ძნელად თუ იქნება დედამიწის ზურგზედაო.

— რა გქვია, ძმობილო? ვკითხე მე.

— . . . ლელთ ლუნას მიხმრბენ, მომიგო მან.

— სადაური ხარ?

— საღველ? გაიბოტნიდამ, აქნე მთაჩა, თერგ-კიდურზედ.

— ქართველი ხარ, თუ ოსი?

— ოეს რაიდ ვიქნები?! ქართველ ვარნ, მახტვე.

— კაი ადგილია ეს თქვენი ადგილი.

— არაა გონჯაი:*) ჩვენს ბეჩარბას შეჰფერობს.

— ამისთანა წყალი, ამისთანა ჰაერი სწორედ ბედნიერებაა.

— ჰმ! ჩაიცინა მოხევემ.

— რას იცინი?

— საცრნალს ვიცნნი. ცარალ სტვამქი მავნით ვერ გაძღბის.

— აქ ძალიან მოსავალი უნდა იცოდეს?!

— რაილ არ ეცოდინების? ადგრლ არაა გონჯაი, პატარ გვაქენ: თვითვანულს კაცს ორ-ორ შაბანდის ყანა არ ექმნების. ვიწროდ ვარნ.

— ეს დიდი გზა დიდ ხელს მოგცემთ.

— რაი ბედენაა გზანი? იგ მისთვის ვარგობს, ვისტცთვის ნაშვრელ-ნამუშევრ გასანტან-გასანსყიდ აქენ.

— მაშ ქირაზედ არ დადინხართ?

— რაილ არ დაედრევართ? დაედრევართ.

— მაშ ქირით ფულს იშოვნით.

— ეშაჟლაბთ. ჯიბეჩი არ რჩების: მთის კაცი მახევე სვამეხის კერძია. ჭამანი, სმანი არაა სანლჩი, ნაშრვერ დუქანჩი მიდის.

— მაშ ისევ ბარი სჯობნებია: იქ ხალხი უფრო მაძლარია.

— ვინ უწყის? იქართაც სანქირ-ბოროტორა დარჩენა. ადგრლ ჰხანმოზს. იქაველ კაცს ფერი არა აქენ, ჯანი არა აქენ. აქაველ ჯან-მრთელნი არა. ცარკე-

*) გონჯაი—ცული.

ლის გამჩენმა განაგო: იქნით მადლორბა, აქნით სი-
მრთელე.

— რომელი ქვეყანა სჯობია, მადლარი თუ მრთე-
ლი?

— ორვენ ერთდა. უერთ-ურთოდ ქვეყნაი
გონჯაა.

— ორში რომ ერთი ამოგარჩევიონ?

— ორჩრდა? არჩევანზედ? ამ ღორღრან კლდეთ
ვიჯობდი, ჯან-მრთელრა. აღმის ძეი ბალახბრთაც,
გაპრდის, გაძღბის, სატკრეარს რაი ტყვის?

ამ ღროს ჩემს მოხვევს უეცრად თოკის უზანგი
ჩაუწყდა, თავი ვერ დაიმაგრა და ცხენს გვერდზედ
მოექცა. მერე ისევ გასწორდა, ჩამოხტა ცხენილამ და
დაიწყო უზანგის გამართვა.

— სჭირ-ბოროტორა შეკაზმულ ცხენ, — წამოი-
ძახა ღიმით მოხვევმ: დაილოც შიშვალ ცხენ: ფეხ-
დაწედრდი და გადაჯდრდი.

მე აღარ მოეუცადე მოხვევს და წინ წავედი.

VII

რთი მითხარ, თუ ღმერთი გწამს, — ვუთხარი
მოხვევს, როცა მე დამეწია: აი სტეფან-წმიდის
პირდაპირ რა მონასტერია?

— თერგ-გაღმით?

— ღიად.

— გიწყალრბნოსთ ცოცხალთა, შეგინდნოსთ მკედართა, წმიდა სამების სახტარო არნ, უწინდალთ განძთა საფარი, ერთა საბჰო.

— როგორ თუ განძთა საფარი, ერთა საბჰო?

— ქართველთა მეფეთა განძი აქილ უფარვან მტრიანრბას, მცხეთილ საუნჯეი საფარად აქ ზილუ-ლა მრავალჯერ.

— საბჰო რალა არის?

— საბჰრი? იქილ არნ სენაკ, სად სამართალი ბჰეთაჯან იბჰრდის. რაიც მძმმა სქმე ხტეჩი ავარდის, მუნ იბჰობრდნეს..

— ვერ მეტყვი, როგორ იყო ეგ ბჰობა და რა-ზედ უფრო მოხდებოდა ხოლმე?

— რაილ ვერ გტყვი? რაიც ვტყვი შეგანმენ. როდეს ასტყდის ერობაჩი დიდ-დტეა, დიდ-სქმე, დიდ-არჩევანი, ერობას იქარდ გამართეინ, აარჩიეინ ბჰტლა ბრძენ-ბერ-კაცნი, პეიტრობით *) სახელ-დებულნი, დასხმან მათ იმსენაკჩი საბჰობად. რაიც მტრედ სამების სახელით, ხთისგან მათხნეილ მანლით იგნ ბჰტნი სთქმან, გადასჰრიდრან, არეინ შეშლიან, არეინ გადავლიან.

— შენ მოსწრებიხარ მაგისტანა ბჰობას?

— რაილ შევესწორდი? აღრინდალ თქმულობას გიზრანხან.

— ეხლა რატომ აღარ არის ევა?

*) პეიტრობით—მეტის გონებით სახელ-განთქმულნი.

— აწინა?...

ჩაფიქრდა ჩემი მოხვევე და პასუხი კი არ მომცა. ცოტა ხანს შემდეგ თითონ მკითხა მე:

— შენ რაი მიღების ხარ?

— ქართველი ვარ, განა ვერ შემატყე?

— რაილ შეგეტყვის? ტალღარ*) არა გაქვენ ქართველთა: რუსად მორთულხარ.

— განა კაცს ქართველობა მარტო ტანისამოსზედ შეეცუობა?

— თვალთთვის ტყობად სამსელ არა.

— ენა და საუბარი?

— ქართველთ ენად ბევრს საუბრობს: სვამეხიც, რვისიც, თათარიც, სხვა მიღეთიც.

— ტანისამოსს ქართველისას კი ცოტანი იცმენ?

— ქართველის ტალღარის იერი*) სრულად სხვაა. რუსულჩი ქართველ კაც მეუცხოვების.

— ქარუველი გულით უნდა ქართველობდეს, თორემ ტანისამოსი რა არის?

— მართალ ხარ. მაგრამად გულჩი ვინ ჩაიხტდნის? გული შიგნად არნ, უხედველ, ტალღარ გარტად არნ სახედველ.

— თუმცა მე რუსული მაცვია, დამიჯერე, რომ გულით ქართველი ვარ.

— იქნების.

არ ვიცი, ჩემმა მოხვევემ დამიჯერა, თუ არა. ეს კია, რომ ამის შემდეგ ამისთანა ბაასი გაეაბით.

*) ტალღარი—ტანის-სამოსი.

*) იერი—შეხედულობა.

— წელანდელ სიტყვაზედ რომ პასუხი არ მომეცი, — დავიწყე კვლავ მე: — მე გკითხე, ეხლა რატომ აღარ ბჰობენ-მეთქი სამების სენაკში.

— აწინა?... ერობა საღა არნ? რუსობაჩი ვარნ. აწინა ყველანი გაცუდღის, ყველანი გაუქმღის. სამების ძირჩი სოფელ გერგეთ არნ. იქაველ კაცთ მეფეთა შეუთქვეს სნხტრის დარაჯობანი. მის სამაგინერ მეფეთა თარხნობა მიანბჰის სრულ სოფელს, გუჯარიც მანჰსცის საშერლი-შერლად. ყვაველ ლამ აწინაც გერგეთიდ სამ-სამ კაც დარაჯად იგზაენების. გერგეთელნ აწინაც სნხტრის დარაჯობას თაე-დებულობენ, მაგრანმად რუსობაჩი თარხნობა გაუცუდღის, მეფეთ გუჯარს რუსობამ ყური არ ათხრვის. გერგეთი აწინა სხვა-ერთა ბეგრობს. კაუქმღის აღრინდალ დაწყობანი, ხთის მათხნენილ მადლოთი ბჰობანიც სამებანიც გადა-ვარღის.

— მაშ უწინდელი დაწყობა და დრო უკეთესი იყო?

— რანიდ არა?

— რით იყო უკეთესი?

— აღრივა ანად თუ კარგად ჩვენ ჩენნი თანნი ჩვენანდე გვეყუნენს, მით რყვის უკედ. აღრიდა ერი ერობღის, გული გულობღის, ვაჟი ვაჟანღის, ქალნი ქალანღის. აღრიდა?! ერთ-ურთს დავეყუნენით, ერთ-ურთს ვიხვეწებდენით. აღრიდა?! ქერიგ-ობოლთ ვიფარტედით, შინ მიწორიელს,*) გარედ მანენს დავუ-

*) მიწორიელ — ეშმაკი.

ლანგმნდით, ხთისა და ბატონის იასაულს მის ყუღროს არ მიეკრძაღნით, ერთ-ურთს ლალ მტერთან ჩაეფარაღნით, დაცემულ ვიურეგბღნით, ატირღრმილს ვიხღიღნღნით და ესრედ იყვის ბრალეზა კაცისა, ერთ-ურთობა. აწინა ერობა დაიღმღლის, მეძაემრუღრბაი ჩამოვარღნის, ხარბობაი, ანგარი გვერღენის, ერთ-სულობაი დავარღნის, მტრობა-ბძარვი გახღრღნის. აწინა ქერიე-რბოლ ვინ განიკოთხის, ატირღრმილ ვინ გააცინის, დაცემულ ვინ აღადგინის? აწინა არა არნ კაცნი და თუ არნ — პირად და გულად ჯულღურ არნ. ერი დავარღნილ, გაღახტლ არნ, ვრღრმილ-კრთობილ. წარხდა ქართვეღთა სახელი, ქართვეღთა წესთ-წყობაი. აღრიდა ჩვენობა იყვის. წარხდა, მოისრნა ქვეყანაი, რარა აწინა ჩვენი დარჩენა? ჭამღღსმად სასყრღვალ, ტყეი სასყრღვალ, გზაი სასყრღვალ, ლრცვა-კურთხევი სასყრღვალ, სამართალ სასყრღვალ, რაიდ დარჩეზის ბეჩივი მახევე?...

— ეხღა რომ მღვიღობიანობა არის.

— რანის ვაქნევე ცარღალ მღვიღზბას ცარღალ სტეამაქით. რაი არნ მღვიღზბა? უხმარ სატევარს ქანგი დეღვის, უსრბრღო წყაღრი ბაყაყნი, ჭია-ჭუნი, ქვემძრღმი გამრავღღღის. უღღეგარ, უსვენარ თერგჩი კი კალმანხი იცის? რაი არნ მღვიღზბა ცოცხვღლ კაცთათვის? რაი არნ მტერობა თუ ერი ეროზს? ცარღალ მღვიღზბა მიწაიცი გვეყრღფის.

— მტერი რომ დავეცემღდათ, ავიკღვღდათ და ცოღღ-ღვიღღს გიწიოკღვღდათ ხოღმე.

— აწინა მავალე სევამეხი უფროს გეაწირკებს, უფროსს სახლს გერკლებს. აღრდა მტერს მინც ფარ-ხრმლით შევეთამაშით, ვიგერიბდით, სევამეხს რი გყვის, ვერ მოსაგერიბელ, ვერ შესათამაშებელ? აღრდა მტერთან ბრძოლანი, სწორების ჯობინობანი, სხელ ვშარბდით, სევამეხთან ვაქანი რი სხელ ჩამორჩების? აღრდა, მართლ ხარ, მტერ რყვის, ერთ-გულთა ვაქთა ჩუქებაც დიდ-რყვის: ანდგილ-მამულ ებრძვის, თარხნობ მიეწყებრდის. აგრნა თერგ-კიდურზედ ხელთ-უქმნი ციხეი ჩნდების. იგ ციხეთ არ-შისა ციხედა ცნობილ არ.

— როგორ ხელთ უქმნი?

— ხით არ ციხედა, არ შეუვალ, არ შეუღეწ.

— მერე რა უნდა გეთქვა?

— იქილ აღრდა კახთ-ლანშქარ მისეერდის. ელანშქრნათ, იგ ციხე ხელთ გპყროთ. ხეცა შედრწუნებულს ბატრნთან შევლანი ვზრახნა. მან შევლა ვერ მასცის. მაწუხდის უშეგლი გრი. კახთა ვაქანი ხევისანი მრავალნი მოხრცნეს, მავრდენ ციხეჩი, აღმნი დანსცის. გრთი ყაფრლა პერტარ-ბერ-კაცი, მახტევე. კალანი ჰყოლრა უთხრეარ, მზედ-უნახველ. მან, მახტევემ გაისაურნა*) კახთ-ლანშქრის დათორბად. მაზრდნა ღვინრი, შავზენა ციხეჩი. თვისა ქალსა მზედ-უნახველს, მალვირბა შეუთქენა, უანდერძა. კახთა ღვინრის მწყურვალთა, ლამაზ-ქალაის მზირალთა, თანი ილარ-

*) გაისაურნა—გაისაზრა, მოიფიქრა.

ნეს, სრულ ოთვრენ ღვინრით. ქალნიმ განახენის ციხის კარნი, მახევეთ ამცნის მოღორრა კახთ-ლანშქარის. მრვეს მოხვეწნი, შვეს უგებრად ციხეჩი, დანსციხ კიჟინა, კანნი სრულ მთვრალნი მახრცნის. ხელთ ოგდის მახევეთ კვლავადა ციხე. არაგეთ ერისთავს იგ ამცნეს. მან მასცა წყალრბად იმ ქალნის მამას იგ ციხე, გუჯარიც მასცა....

— ეგ რა ვაჟ-კაცობა ყოფილა?

— რარდ არა? ჭკუინი ვაჟ-კაცობანი ეგე არნ: საღ ლონტი ვერ ჰღორნობს, იქიღ ხერხს ემუღენის.

— მაგ კახელები ამოხოცვის ამბით რა უნდა გეთქვა?

— აწინა ყაველნი ქართველნი ძმანები ვარნ. არ მტრობით ვისაუბრე კახთათვის. იგ უნდა შემემსმინა, რომ აღრდა სამსახურს თავ-ვიღეღით, საჩუქარიც, ბოძებაც ღიდ-იყვის; სახელით, ვაჟ-კაცობით სარჩოსაბადებელთ მაშორვერ ვიყვენით, კაცი უბრალად არ წახდის. აწინა ტყუობით, მეძაე-მრუშობით, ფიცთა გატეხვით, ერთ-ურთ ღალატით სარჩოსაბადებელთ მაშორვერ გაგვიხდის.“

VIII

მართალია თუ არა ჩემი მოხვევე, მე მაგის გასინჯვაში არ შეეღალ. ან რა ჩემი საქმეა ეგა? მე გაკვრით, როგორც მგზავრი, ვიხსენიებ მას, რაც მისგან გამიგონია. ჩემი ცღა მარტო იმაშია, რომ

იმის აზრისათვის იმისივე ფერი შემერჩინა და იმის სიტყვისათვის იმისივე კილო. თუ ეს შევასრულე, ჩემი განძრახვაც შემისრულდება.

ჩემმა მოხვევამ მე კიდევ ბევრი რამ სხვა მითხრა, მაგრამ ყოველი მისი ნაამბობი დასაწერად არ გამოდგება შემთხვევისა გამო სხვისა და სხვისა..... მე მარტო ამას ვიტყვი, რომ იმან თავისის სიტყვით თავისს გულის ტკივილს მიმახვედრა.

მიგიხვდი, ჩემო მოხვევე, რა ნესტარითა ხარ ნაჩხვლეთი. „ჩენი თავი ჩვენადვე გვეყუნდისო“ — სთქვი შენ და მე გაეიგონე. მაგრამ გაეიგონე თუ არა, რაღაც უეცარმა ტკივილმა ტენიდამ გულამდე ჩამირბინა, იქ, გულში გაითხარა სამარე და დაიმარხა. როდემდის დამრჩეს ეგ ტკივილი გულში, როდემდის? ოხ, როდემდის, როდემდის?... ჩემო საყვარელო მიწა-წყალო, მომეც ამისი პასუხი!...

